

Autoreferat rozprawy doktorskiej

Dagmara Poskart

Niesforne namiętności „książąt” w poemacie *Order and Disorder* Lucy Hutchinson

Promotor: prof. dr hab. Monika Coghen

Wprowadzenie

Do niedawna, Lucy Hutchinson (1620–1681) znana była przede wszystkim jako autorka biografii swojego męża – purytańskiego rewolucjonisty, pułkownika Johna Hutchinsona. Mimo popularności *The Memoirs of the Life of Colonel John Hutchinson* (1664-68?; *Wspomnienia życia pułkownika Hutchinsona*), Hutchinson przez całe życie interesowała się bardziej poezją aniżeli prozą: komponowała utwory takie jak elegia, epitafium, poemat wiejski i pieśń poranna; spisywała i kolekcjonowała dzieła innych poetów i jako pierwsza przetłumaczyła na angielski klasyczną epopeję Lukrecjusza *De rerum natura*. Do jej największych osiągnięć poetyckich należy jednak jej własny epos biblijny, zatytułowany *Order and Disorder*, będący głównym przedmiotem niniejszej rozprawy. Dostępny w całości od 2001 roku, poemat ten składa się z 20 pieśni (ok. 8000 wersów), z których pięć zostało opublikowanych anonimowo w 1679 roku. Jak na ironię, mimo iż poemat ten jest obecnie często określany jako „epos kobiecy”, w kilka lat po śmierci autorki jego autorstwo przypisano rojaliście Allenowi Apsleyowi, bratu Hutchinson. Będąc wysoce upolitycznioną narracją biblijną, przesiąkniętą duchem republikanizmu i teologii kalwińskiej, *Order and Disorder* jest adaptacją rozdziałów 1-31 Księgi Rodzaju, przeplataną osobistym komentarzem autorki na tematy polityczne, teologiczne i społeczne. Często zestawiany z *Paradise Lost* (1667), był również uważany za jego „imitację” i „zawołowaną naganę” skierowaną pod adresem Johna Milтона.

Cele pracy

Antydvorski sentyment Hutchinson jest powszechnie znany wśród badaczy zajmujących się jej twórczością. Znacznie mniej powiedziano natomiast o jego konkretnych przejawach w *Order and Disorder*, który stał się dla niej narzędziem społeczno-politycznej krytyki, wymierzonej w kulturę okresu Restauracji. Aby wypełnić tę lukę badawczą, niniejsza rozprawa analizuje i opisuje w jaki sposób niesforne namiętności ludzi sprawujących władzę, określonych w tej pracy ogólnym terminem „książąt”, wprowadzają nieład w ich ciała, dusze, królestwa i domy, a także zwraca uwagę na różne przejawy zaburzeń związanych z uczuciami oraz ich implikacje religijne i społeczno-polityczne. Rozwija i uszczegóławia ona zatem tezę Davida Norbrooka, zgodnie z którą przedstawiciele politycznej elity należą do głównych sił chaosu w świecie eposu Hutchinson. Termin „książęta” obejmuje tu jednak nie tylko królów i władców, ale wszystkie jednostki posiadające władzę w swoich strefach wpływów – ojców, sędziów, pierworodnych synów i szlachtę.

Z uwagi na swój aluzyjny charakter, biblijny poemat Hutchinson nie może być oddzielony od swego kontekstu kulturowego. Z tego powodu, drugim celem niniejszej rozprawy było ustalenie czy sposób przedstawienia przez nią ludzkich namiętności odzwierciedla idee zawarte w XVI i XVII-wiecznej prozie poświęconych tej tematyce. Jako cenne repozytorium wczesnonowożytnej wiedzy na temat ludzkiej uczuciowości, renesansowe traktaty o namiętnościach uwydatniły dyskursywną współzależność poematu Hutchinson. Z tego względu, zawarte w nich rozważania mogą posłużyć czytelnikowi jako swoiste klucze interpretacyjne, które odsłaniają wiele aspektów jej literackich konstrukcji.

Dobór źródeł

Przy wyborze tekstów teoretycznych kierowałam się następującymi kryteriami: po pierwsze, ich twórcy powinni reprezentować szeroki wachlarz sposobów myślenia na temat emocji. Po drugie, musiały być one skomponowane lub opublikowane przed ukazaniem się *Order and Disorder* (1679). Pod uwagę wzięty został również stopień prawdopodobieństwa zetknięcia się autorki z danym źródłem. Najważniejszym kryterium był jednak zakres treściowy samego traktatu i jego przydatność w kontekście utworu. Biorąc pod uwagę powyższe kryteria, do przeglądu zostały włączone: *The Passions of the Mind in General* (1604) Thomasa Wrighta – popularny podręcznik jezuickiego duchownego, znany m.in. Szekspirowi i Benowi Jonsonowi. *Anatomy of Melancholy* Roberta Burtona (1621) okazała się szczególnie pomocna wszędzie tam gdzie mowa o patologii uczuć. Badania nad rękopisami wykazały, że Hutchinson mogła być zaznajomiona z dziełem Nicolasa Caussina, którego traktat *The Holy Court* (1638) cieszył się uznaniem hołdującej neoplatońskim ideałom angielskiej elity dworskiej (de Groot 150). Współtworzone przez Hutchinson sylwa zawierają wyjątki z tego dzieła (de Groot 149). Kolejnym traktatem wziętym pod uwagę był *Treatise of the Passions and Faculties of the Soule of Man* (1640), napisany przez Edwarda Reynoldsa – kaznodzieję Lincoln's Inn gdzie studiował mąż Hutchinson (de Groot 154; Hutchinson, *Memoirs* 54). Ani Jan Kalwin, ani John Owen, którzy wywarli największy wpływ na poglądy teologiczne poetki nie pozostawili po sobie utworów skupiających się głównie wokół tematyki uczuć; dlatego, elementów reformowanego ujęcia w podejściu do ludzkich emocji dostarczył cieszący się popularnością zbiór kazań Williama Fennera *Treatise on the Affections* (1641; Tilmouth 164). Mając na uwadze, że Hutchinson mówiła po francusku już od wczesnej młodości (Ross, *Women* 174), możliwe, że czytywała ona także innych autorów francuskiego pochodzenia, np. Jeana Francois Senault. Jego inspirowany pismami św. Augustyna traktat *The Use of Passions* (1641), przetłumaczony na angielski w roku 1649, zwraca uwagę na moralną wartość uświęconych uczuć, przejawiając także ogólną nieufność wobec ludzkiego rozumu, która była typowa dla teologów kalwińskich (Tilmouth 33-34, 165). Napisany przez Thomasa Hobbesa *Leviathan* (1651), klasyk teorii politycznej, nie jest dziełem dedykowanym ludzkim uczuciom. Mimo to, zawiera kilka

ważnych spostrzeżeń na ich temat a jego włączenie do przeglądu podyktowane było zainteresowaniem, jakie żywiła Hutchinson względem polityki i państwowości. Kolejnym źródłem inspiracji dla poetki mogło być także dzieło Marin Cureau de la Chambre'a *Discourse Upon the Passions* (1640–1662). Hutchinson musiała kojarzyć go jako autora dzieła poświęconego uczuciom ponieważ w jednym ze swoich pamiętników myli go z twórcą innego traktatu podejmującego tę tematykę – Williamem Greenwoodem – autorem *Apographe storges, or, A description of the passion of love* (1657 [Gorman 303]). W rozprawie pojawiają się także odniesienia do innych traktatów, *Treatise of Melancholy* (1586) Thomasa Brighta i *Two Treatises* (1644) Kenelma Digby'ego, mniej istotnych z punktu widzenia literaturoznawcy.

Struktura

Rozprawa składa się z wprowadzenia, wstępu teoretycznego, sześciu rozdziałów analitycznych, wniosków i bibliografii. Rozdział I ustanawia ramy językowe następujących rozważań, wyjaśniając kluczowe pojęcia i późniejsze użycie terminów takich jak „namiętność” („passion”) i „uczucie” („affection”), zarówno u Hutchinson, jak i w wybranych traktatach o namiętnościach. Wstępna analiza wykazała, że w *Order and Disorder* słowo „namiętność” i jego pochodne występują dużo liczniej niż słowo „uczucie”, ponieważ większość opisywanych w utworze wydarzeń ma miejsce po Upadku człowieka w raju (pieśni 5-20). Będąc wydarzeniem przełomowym, nieposłuszeństwo Adama stanowiło punkt zwrotny w życiu afektywnym ludzkości, której sposób myślenia stał się cielesny i zaczął podlegać szeregowi skrajnych stanów. Stąd większy nacisk na namiętności, które częściej wiązały się z różnego rodzaju zaburzeniami.

Rozdział II poświęcony jest genezie zdegenerowanych namiętności, których źródła upatrywano w Upadku pierwszego człowieka. Przedstawiony w utworze jako akt zdrady, grzech pierworodny Adama i Ewy prowadzi do przewrotu, za sprawą którego buntują się przeciwko nim zarówno zwierzęta jak i reszta stworzenia. Wysoce upolityczniony charakter tego czynu, zrelacjonowanego przez Hutchinson w początkowych pieśniach, współgra z językiem renesansowych traktatów, które prezentują problematyczny związek uczuć z rozumem w kategoriach wojny domowej i buntu. Ukazanie Adama jako króla i ogrodu w Edenie jako jego domeny politycznej otwiera zatem dyskusję na temat odpowiedzialności za społeczne, emocjonalne i moralne zaburzenia w świecie przedstawionym eposu, często przypisywaną klasom rządzącym.

W rozdziale III Kain identyfikowany jest jako Hobbesowski „poszukiwacz chwały”, którego dążenie do władzy i prymatu prowadzi do ustanowienia przez niego nowego państwa. Przemozna siła targających nim namiętności (strachu, smutku i gniewu), zbliżona do klęsk żywiołowych, stanowi formę Bożego sądu, który spada na niego jako kara za niegodziwość. Co więcej, rozpacz Kaina – rodzaj religijnej melancholii często przyrównywana do piekła na ziemi – zapowiada jego ostateczne potępienie. Burzliwe doświadczenia pierwszego bratobójcy są także symptomem o wiele szerszego

problemu wszystkich przewrotnych władców, których tyraniczne namiętności nękają nie tylko ich samych, ale również ich poddanych.

Rozdział IV oscyluje wokół „polityki” picia wina. Wykorzystując niechlubny incydent z udziałem Noego, Hutchinson poddaje krytyce klasy uprzywilejowane, pokazując jednocześnie jak nadmierne umiłowanie przyjemności przeradza się w bałwochwalstwo. W zestawieniu z chrześcijaństwem, kult wina jawi się jako niebezpieczna alternatywa, która wywiera negatywny wpływ na życie społeczne, polityczne i duchowe ludzi. Pozornie skoncentrowana na pijaństwie Noego, krytyka Hutchinson okazuje się w rzeczywistości atakiem skierowanym pod adresem współczesnych jej osób i grup społecznych. Dobór słów i sposób obrazowania, którymi posługuje się autorka, przywołują na myśl XVI i XVII-wieczne pieśni, wzorowane na greckich i rzymskich pierwowzorach, zaczerpniętych z Anakreonta i Horacego. Nawiązując do motywów i wartości znanych z poezji biesiadnej i libertynizmu, Hutchinson ujawnia główny cel swojej diatryby – Karola II Stuarta, poetów-kawalerów i krąg tzw. „court wits”, skupionych wokół króla. Pokazując, że niewstrzeźliwość jest wadą powszechną wśród wysoko urodzonych, swoją krytyką obejmuje ona także wszystkich przedstawicieli klas panujących, w tym opieszłych namiestników i urzędników.

Rozdział V łączy zagadnienie uczuć z brakiem umiaru i środowiskiem dworskim. Jako kolejny przejaw braku wstrzeźliwości w utworze służy tym razem miłosna melancholia króla Abimeleka. Z uwagi na zależność między namiętnościami a grzechem i chorobą, Hutchinson nawiązuje w tym epizodzie do metafory ciała politycznego, ukazując, jak zaburzenia w obrębie ciała i duszy władcy stanowią zagrożenie dla stabilności państwa.

Rozdział VI koncentruje się wokół strachu i pragnienia przetrwania w historii Izaaka i Abimeleka. Odczytywane w kontekście Hobbesowskiego *Lewiatana* osiedlenie się Izaaka w ziemi należącej do Filistynów może być interpretowane jako symboliczne przejście ze stanu natury do stanu zorganizowanego państwa – centralnego elementu teorii umowy społecznej Hobbesa. Wbrew pogładowi filozofa, według którego strach zapewnia stabilność społeczną, Hutchinson przedstawia to uczucie jako siłę wywrotową, szczególnie wtedy gdy jest ono narzędziem w rękach nieuczciwych jednostek. Z tego powodu, sposób w jaki król Abimelek obchodzi się z hebrajskim patriarchą jest klasycznym przykładem tego, jak zepsucie wśród rządzących prowadzi do pogwałcenia podstawowych praw naturalnych. Ujawniając prawdziwe motywy działania Abimeleka, Hutchinson pokazuje, że grzeszne namiętności władców są główną przyczyną niezgody w społeczeństwie, ponieważ dają przyzwolenie na bezprawne działania ich poddanych.

Rozdział VII rozważa kwestię podwójnej tożsamości Ezawa – pierwotnego syna Izaaka i Rebeki. Zwierzęcy charakter tej postaci, wykreowanej na dworzanina w pogoni za swoimi zachciankami, pokazuje jak nieokiełznane popędy mogą prowadzić do utraty dziedzictwa i narazić przyszłych potomków na niewolę i poddaństwo. Co więcej, wyznawany przez Ezawa

arystokratyczny „kult ekstremalnych namiętności” przybliżyła go do bohaterów dramatów okresu Restauracji. Jego poligamia spotyka się z dezaprobatą rodziny, stając się sztandarowym przykładem jego skłonności do podważania wszelkiego typu autorytetów. Poślubiając księżniczki z ziemi Kanaan, Ezaw udowadnia tym samym, jak niewiele ceni sobie swą rodzimą kulturę i religię. W konsekwencji, wprowadza do domu nie tylko bałwochwalstwo, ale także napięcie, smutek i niepokój. Społeczno-polityczne konsekwencje niefortunnych wyborów Ezawa są jasne dla każdego, kto wierzy, że umiejętność panowania nad własnymi emocjami jest niezbędna do sprawowania rządów. Brak samokontroli należy zatem postrzegać jako czynnik dyskwalifikujący i odsuwający jednostkę od władzy. Według Hutchinson, ludzie, którzy kierują się przede wszystkim „zwierzęcymi” instynktami, nie nadają się do władania innymi. Jeśli cieszą się pewnymi społecznie-uwarunkowanymi prawami oraz przywilejami, powinni być ich pozbawieni i usunięci z publicznych stanowisk. Ci jednak, którzy biorą w karby swoje uczucia i wiedzą, jak okiełznać emocje innych, mają wyjątkowy potencjał, by w przyszłości stać się obiecującymi przywódcami.

Wnioski

Osadzony w kontekście, *Order and Disorder* ujawnia elementy wielu różnych tradycji myślenia o uczuciach – tak starożytnych jak i średniowiecznych, których echa pobrzmiwają w wybranych pismach teoretycznych. Odwzorowujący organizację państwa Platoński podział duszy, na który powołują się Wright i Senault odnaleźć można tam, gdzie Hutchinson zarysowuje podobieństwa między władzami duszy a określonymi grupami społecznymi. Sokratejskie uprzywilejowanie duszy względem ciała, akceptowane przez większość teoretyków, tłumaczy dlaczego Hutchinson wypowiada się niezwykle krytycznie wobec tych bohaterów, którymi kierują ich cielesne żądze. Motyw psychomachii, najbardziej obrazowo zilustrowany przez militarne metafory w traktacie Wrighta, bardzo mocno wybrzmiewa w jej opisie upadku Adama i Ewy oraz pijanego kawalerzysty. Platońska metafora państwa jako okrętu na wzburzonym morzu, tak popularna wśród wielu autorów, przebija przez charakterystykę pierwszego bratobójcy. Podobnie rzecz ma się z alegorią duszy-rydwanu, która pozwoliła pisarzom takim jak Senault, Wright i Reynolds na przyrównanie namiętności do zwierząt. Hutchinson wykorzystuje to powiązanie w charakterystyce niektórych postaci, społeczno-politycznych dygresjach oraz symbolicznym ujęciu pewnych biblijnych zdarzeń. Konieczność stłumienia irracjonalnego elementu zmysłowej duszy doprowadziła Wrighta do przekonania, że wyjątkowo skrajne namiętności wymagają drastycznych rozwiązań – pogląd, który Hutchinson zdaje się podzielać w kontekście Bożego sądu nad ludźmi szczególnie owładniętymi duchowym skażeniem. Z kolei stoickie relegowanie ludzkich namiętności do kategorii choroby, rozważane szczególnie przez Burtona, okazało się niezwykle pomocne w analizie jednej z postaci – pozwoliło na rozpoznanie enigmatycznej przypadłości Abimeleka, której Hutchinson nigdy wprost nie nazywa. Niektóre wskazówki o tym jak radzić sobie z wyjątkowo uciążliwymi namiętnościami,

podsuwane czytelnikom przez Burtona i Wrighta, przypominają rozwiązania obecne w fabule utworu; pewne uczucia wymagają regulacji, inne muszą zostać całkowicie wyparte. Hutchinson zgadza się jednak z Senault, że w ostatecznym rozrachunku, całkowicie uleczyć i oczyścić może je tylko krew Chrystusa. Stoicka apatia i epikurejska ataraksja, ideały cenione przez wielu renesansowych myślicieli, realizują się natomiast częściowo w jej pochwaleniu bogobożnego, wolnego od emocjonalnych perturbacji życia, które kontrastuje z losem niegodziwych władców. Echo Hobbesowskiej koncepcji szczęśliwości jako ruchu i jej powiązanie z epikureizmem, odnajdujemy za to w sposobie sportretowania przez nią Ezawa. Ponadto, centralne miejsce strachu i żądzy chwały w myśli politycznej Hobbesa rzuca światło na mechanizmy pozyskiwania i utrzymywania władzy, które dramatyzuje poetka. Wciąż powracający motyw zaślepienia sprzymierza ją z kolei z tymi autorami, którzy podkreślają negatywny wpływ namiętności na zdolność racjonalnego osądu (Senault, Reynolds). Znaczenie umiaru oraz elementy etyki sytuacyjnej Arystotelesa, tak bardzo cenione przez Reynoldsa, pojawiają się u Hutchinson w ocenie moralnej jej bohaterów. To, co decyduje o przykładowości danego aktu czy namiętności nie jest jednak aż tak zależne od złotego środka, ale od ich spójności z wyrokami Opatrzności. Tego typu podejście łączy ją z Senault, który, inspirowany myślą św. Augustyna, przeciwstawia ideę samowystarczalności stoickiego mędrca z poleganiem na Bożej łasce, także w kwestii uczuć. Augustyński podział na kierowane dobrą i złą miłością poruszenia duszy, to także jedna z zasad, które zdają się przyświecać Hutchinson. Tam gdzie reakcje emocjonalne jej bohaterów są zbieżne z osądem Boga, są godne pochwały. Ilekroć odbiegają od Jego woli, wymagają korekty ponieważ nie są ukierunkowane na właściwe dobro.

Przedstawiony przez Hutchinson obraz różnorodnych zaburzeń porządku świata w utworze potwierdza także stawianą początkowo tezę, że niesforne namiętności są powszechne wśród osób zajmujących stanowiska władzy i wpływu, określanymi mianem „książąt”. Stąd, jej uwagi o naturze niewłaściwie ukierunkowanych lub zaburzonych namiętności często przeradzają się w krytykę klas rządzących – ich występnych nawyków, skłonności i działań. Umiejętność panowania nad sobą oraz zarządzania uczuciami innych jest postrzegana przez Hutchinson jako istotny czynnik kwalifikujący do władzy. Nadmierna pobłażliwość względem siebie samego oraz nieokiełznana pogoń za swymi pragnieniami, tak często przejawiana przez wpływowych ludzi, destabilizuje spokój ich domen – niezależnie od tego, czy są to państwa, rodziny czy ich własne ciała. Zdaniem Hutchinson, przywódcy, których cechuje taka postawa powinni zostać pozbawieni prawa do rządzenia innymi i cieszenia się przywilejami. Brak samokontroli w sferze emocji bardzo często pociąga za sobą utratę niezależności, autonomii politycznej, a także perspektywę niepokojów społecznych. Co gorsze, zdeprawowane namiętności książąt mogą prowadzić do powstania zdegenerowanych systemów i organizacji, które walczą przeciwko Bogu i Jego prawom. Zwracając w ten sposób uwagę na szereg nieprawidłowości wyrastających ze skażonych grzechem uczuć, Hutchinson stała się kontynuatorką dzieła swojego

męża. Komponując utwór pt. *Order and Disorder*, pisała je niewątpliwie z myślą o tym, zaprowadzić choć odrobinę porządku w świecie pełnym nieładu.